

Andrzej Nowosad¹

Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0001-6090-7622

Umit Turanlı²

Uniwersytet Jagielloński, Anadolu Universitesi (Turcja)

ORCID: 0000-0003-0626-2370

Margreta Grigoriva³

Velikotarnovski Universitet (Bułgaria)

ORCID: 0000-0003-4416-371X

Rynek prasy drukowanej w Turcji w latach 2012–2020

Streszczenie

W tekście dokonano analizy rynku prasy drukowanej w Turcji w latach 2012–2020. Zwrócono uwagę na zmianę struktury własności i sieć powiązań własnościowych w grupach medialnych, spadek czytelnictwa gazet i czasopism oraz okoliczności społeczno-polityczne, jakie doprowadziły do upadku niezależnych mediów w Turcji. Zaliczono do nich: protesty w Istambule w 2013 roku, nieudany zamach stanu w 2016 roku, korupcję władzy.

Słowa kluczowe: Turcja, rynek prasy, własność, FETÖ, Erdoğan.

Press market in Turkey in 2012–2020

Abstract

In this paper, we analyse the press market in Turkey between 2012 and 2020. We focus on the change in the ownership structure and ownership networks of media groups, the decline in newspaper and magazine readership, and the socio-political factors which led to the collapse of independent media in Turkey: protests in Istanbul in 2013 and the failed coup in 2016, corruption.

Keywords: Turkey, press market, ownership, FETÖ, Erdoğan.

¹ Andrzej Nowosad, dr hab., adiunkt w Instytucie Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego, adres do korespondencji: a.nowosad@uj.edu.pl.

² Umit Turanlı, ukończył studia licencjackie na kierunku Zarządzanie Międzynarodowe w Uniwersytecie Jagiellońskim, student II roku SUM na kierunku Relacje Międzykulturowe w Instytucie Studiów Międzykulturowych Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz I roku SUM w Instytucie Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Student Lojistik na Anadolu Universitesi (Turcja), adres do korespondencji: umitturanli08@gmail.com.

³ Margreta Grigorova, prof. dr hab. w katedrze Sławistyki, Uniwersytet im. św. Cyryla i św. Metodego, Veliko Tarnovo, Bułgaria, adres do korespondencji: margretag@yahoo.com.

Wprowadzenie

Według danych Basin Ilan Kurumu (BIK), rządowej agencji reklamowej dla prasy, nakłady prasy drukowanej w Turcji spadają rocznie o 17,6%, a wraz z nimi spada czytelnictwo gazet⁴. Z raportu Türkiye okuma kültürü haritasi (Kultura czytania – mapa Turcji) przygotowanego na zlecenie Ministerstwa Kultury i Turystyki (Kültür ve Turizm Bakanlığı) przez agencję badania opinii publicznej SONAR w 2010 roku, w którym udział wzięło 6212 ankietowanych w grupach docelowych ze wszystkich regionów kraju, wynika, że w 2010 roku Turek czytał średnio 1 (jedną) minutę dziennie⁵. Podobne badania przeprowadzone podczas 38. Międzynarodowych Targów Książki w Stambule w 2019 roku wskazują z kolei, że wskaźnik czytania w okresie od 2010 do 2019 roku wzrósł w Turcji o 12%, a szybkość czytania wzrosła do 42%. Dane te jednak nie współgrają z danymi OECD (2015; 2019)⁶.

Instytut monitorujący własność mediów BIANET i Reporterzy bez Granic w 2019 roku przeprowadzili projekt monitorowania własności mediów w Turcji (*Medya Sahipliği İzleme Projesi*), który objął 2474 tytułów gazet, 3650 czasopism, 899 stacji radiowych i 108 kanałów telewizyjnych. Zwrócono uwagę, że 40 największych i najbardziej opiniotwórczych mediów znajduje się pod kontrolą sześciu firm działających w innych niż medialne sektorach gospodarki, takich jak: dystrybucja gazu, budownictwo, przemysł i handel, i że są one ściśle powiązane kontraktami ze Skarbem Państwa.

Wymienione w raporcie grupy medialne przed dojściem obecnego prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan do władzy nie działały w branży medialnej i są to: Doğan Media Group⁷ (Demirören Group)⁸, Doğuş⁹,

⁴ TÜİK 2018 Medya raporunu açıkladı: Gazetelerin tirajları düştü, Birgün, 26.07.2019.

⁵ *Türkiye okuma kültürü haritasi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010 i 2019.

⁶ Turkey – Country Note – Skills Matter: Further Results from the Survey of Adult Skills, 2014.

⁷ Doğan Yayın Holding A.Ş. – wchodził w skład konglomeratu Doğan Holding. Firma założona w 1997 roku w celu połączenia własności medialnych Doğan. Holding wydawał gazety „Posta”, „Hürriyet”, „Fanatik” i „Radikal”, posiadał kanały TV: „Kanal D” i „CNN Türk”, agencję informacyjną Doğan, wydawnictwo książkowe Doğan Kitap, muzyczne – Doğan Music Company oraz dysponował siecią drukarni i firm dystrybucji mediów oraz platformami cyfrowymi D-Smart i Smart Avrupa. Od 1979 do 2011 roku Doğan Media Group była właścicielem gazet „Milliyet” i „Vatan”. W sierpniu 2014 roku Doğan Holding przejął w całości Doğan Media Group. Cała grupa medialna 22 marca 2018 roku została sprzedana Demirören Media Group za cenę 1,1 mld USD (por. *Doğan Holding completes key merger*, „Hürriyet Daily News”, 2.09.2014).

⁸ Obecnie właścicielem grupy jest Demirören Holding A.Ş. – dystrybutor gazu ziemnego (9% rynku), który w 2011 roku nabył gazety „Milliyet” i „Vatan”, a w 2018 roku gazetę „Hürriyet”, stację telewizyjną Kanal D i wszystkie inne nieruchomości medialne grupy Doğan (*Turkish Media Group Bought by Pro-Government Conglomerate*, „The New York Times”, 21.03.2018).

⁹ Doğuş Holding A.Ş. – jeden z największych konglomeratów w sektorze prywatnym w Turcji. W portfelu ma ponad 250 firm w 7 branżach, w tym dostaw energii, żywności, samochodów i prowadzi sklepy detaliczne oraz wielkopowierzchniowe, sieci restauracji, kawiarni, firm budowlanych, firm turystycznych i agencji nieruchomości oraz posiada sieci stacji radiowych i kanałów telewizyjnych. Grupa była właścicielem jednego z największych prywatnych banków

Ciner¹⁰, Albayrak¹¹, Kalyon¹², İhlas¹³ oraz Ethem Sancak¹⁴. W raporcie wskazuje się, że działalność gospodarcza tych grup koncentruje się głównie na budownictwie, energetyce, górnictwie, turystyce, telekomunikacji, bankowości i finansach, a fakt, że firmy te biorą udział w przetargach publicznych w sprawach niematerialnych i mają stosunki handlowe ze Skarbem Państwa, swoje zyski opierają na kontraktach publicznych, każe stwierdzić, że niezależność mediów i wolność słowa w Turcji należy postawić pod znakiem zapytania¹⁵. Grupy te kontrolują 60% rynku medialnego Turcji¹⁶.

Celem badania jest wskazanie metod i narzędzi wypracowanych w Republice Turcji w celu tłumienia wolności prasy i wolności słowa. Szczególną uwagę zwraca się na spółki powiązane poprzez kontrakty ze Skarbem Państwa, które w ostatnich latach stają się wiodącymi siłami na rynku mediów w Turcji.

Postawiono następujące pytania badawcze:

1. Kiedy i w jakich okolicznościach w Turcji wystąpiła tak duża koncentracja mediów w grupach biznesowych niezwiązanych z mediami, ale ściśle powiązanych biznesowo z władzą polityczną?

2. W jaki sposób struktura i koncentracja własności mediów w przedsiębiorstwach niezwiązanych dotąd z mediami przekładają się wolność mediów i wolność słowa w Turcji?

w Turcji, Garanti, który obecnie jest częścią BBVA. Zarządza między innymi Galataportem (więcej patrz: *Turkey's Dogus in talks with banks on debt restructuring: sources*, Reuters, 7.04.2018).

¹⁰ Ciner Grubu – to jeden z największych konglomeratów przemysłowych i energetycznych. Działa w branżach: górnictwa, energii, handlu, przemysłu i w mediach. Ciner Media Grubu jest właścicielem „Habertürk” (gazety i TV). Kontroluje kopalnie węgla i elektrownie oraz przez Kazan Soda Elektrik Üretim A.Ş kontroluje drugie pod względem wielkości na świecie zasoby soli naturalnej typu trona (<http://www.cinergroup.com.tr/hakkimizda>).

¹¹ Albayrak Holding to spółka rodzinna typu joint venture między Ahmetem Albayrakiem i jego braćmi działającymi w branży budowlanej, transporcie publicznym (porty), produkcji ciągników, przemyśle tekstylnym. W portfelu mają gazetę „Yeni Safak”, wiele tytułów czasopism, stacji radiowych i telewizję TVNET (<https://web.archive.org/web/20180815195243/http://www.albayrakmedya.com/>).

¹² Kalyon Grup od 1974 roku rozwijała się w branży budowlanej, obecnie zajmuje pozycję wiodącą na rynku: infrastruktury, energii, produkcji rur z tworzyw sztucznych, systemów okien z PCV. Wybudowała między innymi metrobus i nowe lotnisko w Istambule. 20 grudnia 2013 roku rozpoczęła działalność w sektorze medialnym, kupując Turkuvaz Media Group od Çalık Holding (<https://www.kalyongrup.com/>).

¹³ İhlas Grubu. – w 1970 roku założył gazetę „Türkiye”. Działa w sektorach: konstrukcji budowlanych, dystrybucji energii, produkcji i handlu, świadczeniu usług telekomunikacyjnych, a w sektorze medialnym poprzez İhlas Holding A.Ş., jest właścicielem sieci radiowych i telewizji TV TGRT, jak też agencji informacyjnej İhlas Haber Ajansı i gazety „Türkiye” (<http://www.ihlasyajinholding.com.tr/>).

¹⁴ Ethem Sancak był dziennikarzem w latach 1976–1978, dzięki dobrej znajomości z Erdoğanem w latach 2004–2009 staje się właścicielem STAR Medya Yayıncılık A.Ş., przekształcając jej media na partyjne Adalet ve Kalkınma Partisi, dzięki czemu już w 2013 roku Forbes wymienia go na 43. miejscu wśród najbogatszych ludzi świata.

¹⁵ Z. Yildiz, *Türkiye’de medyayı kim kontrol ediyor?*, euronews 3.05.2019.

¹⁶ *Ibidem*.

Przyjęto założenie, że czytanie gazet to coś więcej niż zwykła umiejętność życiowa. Daje ono ludziom poczucie własnej wartości oraz pozwala na nieskrępowane funkcjonowanie i rozwój w społeczeństwie, optymalizację wyborów politycznych, społecznych i gospodarczych. Media nie tylko niosą ze sobą wiedzę i informację, ale też zapewniają poczucie wspólnoty, tożsamości i wyższych celów kultury duchowej.

W celu znalezienia odpowiedzi na postawione pytania badawcze przeprowadzono wtórną analizę danych statystycznych w odniesieniu do nakładów wiodących mediów drukowanych na rynku Turcji, w horyzoncie czasowym od 2012 do 2020 roku, a doniesienia o przenoszeniu form własności mediów poddano analizie jakościowej na podstawie informacji agencyjnych i medialnych.

Przekształcenia własnościowe na rynku mediów w Turcji w latach 2010–2016

Na podstawie analizy literatury przedmiotu¹⁷, która zarówno po turecku, jak i w innych językach jest niestety niezwykle uboga w latach 2011–2015 roku, a po 2016 roku w zasadzie niezauważalna, zwrócono uwagę, że nagłe zmiany na rynku mediów w Turcji zaczęły się w 2002 roku. Özge Ercebe w tekście *Türkiye'nin Medya Sistemi ve Otoriterleşme. Eğiliminin Yapısal Temelleri* (*System medialny Turcji i autorytaryzm. Strukturalne podstawy trendu*)¹⁸ wskazuje, że od 2002 roku można zauważyć w Turcji trend wrogiego przejmowania niewygodnej politycznie prasy i wyróżnia w nim cztery okresy natężenia cechy – w 2002, 2005, 2010 i 2013 roku¹⁹. Z literatury przedmiotu można też wywnioskować, że od 2014 roku trend wrogiego przejścia zmienia się na sankcjonowanie wydawnictw i dziennikarzy oraz doprowadzanie do upadłości niewygodnych politycznie mediów, a od 2016 roku – zamykania ich w więzieniach ramach tak zwanych operacji „antyterrorystycznych”.

¹⁷ Warto zwrócić uwagę na: S. Bulut, S. Karlıdag, *A Discussion on Media Systems in Turkey* [w:] R Dorczak, R. Lenart-Gansiniec, Ch. Ruggiero, M.A. Icbay, *Research and Development on Social Sciences*, Monographs and Studies of the Jagiellonian University – Institute of Public Affairs, Kraków, s. 35–44; M.S Lacinier, *Türkiye'de Medya ve Politik Klientelizm*, Istanbul Universitesi Sosyal Bilimler, Enstitüsü gazetecilik Anavilim Dali. Yayimlanmamis doktora tezi, 2015; A. Akkor GÜL, *Monopolization of media ownership as a challenge to the Turkish Television Broadcasting System and the European Union*, „Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt” 2011, no. 10(2), s. 27–46; E. Orhan, *Tureckie media za rządów Recep Tayyipa Erdoğan (2003–2014)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017; S. Verza, F. Mat, *Media in Turkey: a testing ground of censorship and control*, „Osservatorio Balcanie Caucaso Transeuropa”, 31.07.2020, dostęp online: <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Turkey/Media-in-Turkey-a-testing-ground-of-censorship-and-control-203928>.

¹⁸ E.Ö. Ercebe, *Türkiye'nin Medya Sistemi ve Otoriterleşme Eğiliminin Yapısal Temelleri*, Cilt 2016, nr 6, s. 50–85.

¹⁹ *Ibidem*.

Warto nadmienić, że w latach 2000–2010 z przyczyn politycznych rozbito grupy medialne: Uzana²⁰, Sabah²¹ i Ciner²². W tym opracowaniu jako rok odniesienia przyjęto 2012 rok, kiedy to pięć grup medialnych podzieliło już między sobą rynek prasy w Turcji. Grupa Doğan wydaje konserwatywny dziennik „Hürriyet” (wolność). Grupa Turkuvaz – dziennik „Sabah” (ranek) i skupia wokół siebie zwolenników reislamizacji kraju związanych ze społeczno-religijnym ruchem *Hizmet* (tur. *służba*), kierowanym przez wpływowego muzułmańskiego myśliciela Fethullaha Gülena (dziś uznany za lidera FETÖ – *Fethullahçı Terör Örgütü*, Organizacji Terrorystycznej Fetullahowców). Grupa Çukurova Group wydaje dziennik „Akşam” (wieczór) i skupia tureckich narodowców i nacjonalistów, a za media centrum można uznać wydania Doğu Group, w sumie w małym stopniu dotyczące tematów religijnych czy politycznych²³. Wiele mediów w sposób bezpośredni lub pośredni jest już zależne od Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP) Recep Tayyipa Erdoğan (premiera kraju od 2003 roku), lub weszła w skład grup medialnych sprzyjających Erdoğanowi.

Gazety religijne wydają Grupa Albayrak – wydawca między innymi konserwatywnego islamskiego dziennika „Yeni Şafak” (Nowy Świt) i Holding Demirören – wydawca konserwatywnego religijnie dziennika „Milliyet” (Narodowiec) i „Vatan” (Ojczyzna) oraz pismo radykalnego islamu – „Vakit” (Czas)²⁴.

Środowiska republikańskie (kemalistyczne) skupia jedynie gazeta „Habertürk” wydawana przez Ciner Holding, a gazetą środowisk narodowych, związanych z Republikańską Partią Ludową (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP), główną ówczas siłą opozycyjną wobec AKP, jest dziennik „Cumhuriyet” (Republika), wydawany od 2001 roku, po śmierci właścicielki, Berin Nadi, przez Fundację Cumhuriyet (Cumhuriyet Vakfı). Kurs gazety jest już jednak bardziej niezależny od republikańskiej linii państwa. Jest ona proeuropejska, propagująca modele demokracji parlamentarnej i ogólnie idee

²⁰ Grupa Uzana w 2002 roku założyła partię Genç Parti, która w wyborach parlamentarnych zyskała 7,25% głosów. Grupa była krytyczna wobec AKP. Rada Rozporządzenia Bankowego i Nadzoru (BDDK) 3 lipca 2003 roku skonfiskowała İmar Bank należący do rodziny Uzanów, co spowodowało powolny upadek medialnego imperium.

²¹ Sabah przejął Fundusz Depozytów Oszczędności i Ubezpieczeń (TMSF). Należał do Dinça Bilgina. Grupa zbankrutowała po nałożeniu kar skarbowych równowartości 880 mln USD. Obecnie, po wielu zmianach właścicieli, grupa należy do grupy medialnej Çalika, której prezesem jest Berat Albayrak, mąż córki prezydenta Erdoğan – Esry (E. Orhan, *Tureckie media...*, *op. cit.*, s. 64–67).

²² Grupa Ciner działała w obszarach pozamedialnych i znacznie zwiększyła swoje zyski za rządów AKP, jednakże starała się relacjonować w mediach wydarzenia w parku Gezi, co doprowadziło do zmian personalnych w redakcji i uciążliwych kontroli skarbowych. Dziennikarzy, którzy krytykowali politykę rządów Erdoğan, zwolniono z pracy, jak np. Bekira Coçkuna czy Ece Temelkuran, i zmuszono ich do wyjazdu z kraju. Po 2015 roku linia polityczna redakcji została zmieniona na: „Nie będziemy zadawać gościom (z AKP) pytań niewygodnych, będziemy zadawać pytania, aby bardziej wyjaśniali, abyśmy lepiej zrozumieli” (E. Orhan, *Tureckie media...*, *op. cit.*, s. 67–69).

²³ Por. R. Barış, *Turkey #Print Media*, EJC Media Landscapes, circa 2010 oraz Türkiye'de gazetelerin listesi.

²⁴ *Ibidem*.

europejskiego parlamentaryzmu, społeczeństwa obywatelskiego oraz zasady wolnego rynku w duchu liberalnym²⁵.

Mimo nacisków politycznych, czy nawet zdarzających się fizycznych ataków na dziennikarzy „Cumhuriyet” przez nieznaną sprawców, nie można powiedzieć, żeby w latach 2010–2012 na rynku tureckim brakowało prasy ukazującej pluralizm polityczny czy religijny. Owszem zmieniali się właściciele mediów, którzy przekierowywali treść na trochę inny polityczny target, zmieniali się dziennikarze odchodzący z redakcji czasem nie z własnej woli, ale zasadniczo media pozostawały w nurcie pluralistycznego dyskursu publicznego. Oczywiście w mediach tureckich nie poruszano spraw historycznie bolesnych, jak problemy mniejszościowe Kurdów, przesiedlenia Greków czy rzeź Ormian; starano się też nie nagłaszać kryzysów politycznych i gospodarczych, korupcji, tematyki LGBT itd.

Wyraźne zmiany w mediach nastąpiły po serii protestów i zamieszek społecznych, które rozpoczęły się 28 maja 2013 roku na placu Taksim w centrum Stambułu i w Parku Gezi w Ankarze, trwały trzy tygodnie i doprowadziły do walk ulicznych z policją.

Casus „Cumhuriyet”

Gazeta „Cumhuriyet” jest jedną z pierwszych gazet tureckich założoną w 1924 roku przez dziennikarkę Yunusę Nadi Abaloğlu. Od powstania Republiki Turcji wspierała wiernie jej laicki, republikański charakter. Publicyści „Cumhuriyet” byli związani z Republikańską Partią Ludową (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP). W 2013 roku nie była to gazeta masowa ani w sensie nakładu (jej nakład wahał się od 40 do 55 tysięcy egzemplarzy), ani w sensie masowości czytelnika, bo te czasy świetności gazeta miała już dawno za sobą. Niemniej jednak jako dawny organ republikański była dobrze rozpoznawana w kraju i zagranicą.

W marcu 2015 roku została wyróżniona nagrodą „Wolność Prasy” przyznawaną przez międzynarodową organizację pozarządową „Reporterzy bez Granic” (Reporters Without Borders) za „niezależne i odważne dziennikarstwo²⁶ oraz za opisywanie coraz to bardziej rosnącej presji na media ze strony polityków AKP, a nade wszystko – za śledzenie korupcji w sferach rządowych i piętnowanie ich nielegalnych interesów”. W Turcji gazeta była znana też z tego, że jej dziennikarze od lat byli napadani i zabijani „przez nieznaną sprawców”, których policja nigdy nawet nie starała się ująć. Wystarczy wspomnieć tu o zabójstwach takich dziennikarzy, jak: Cavit Orhan Tütengil (1979), Ümit Kaftancıoğlu (1980), Bahriye Üçok (1990), Muammer Aksoy (1990), Uğur Mumcu (1993), Onat Kutlar (1995) czy Ahmet Taner Kışlalı (1999).

O gazecie stało się głośno w listopadzie 2015 roku, gdy były redaktor naczelny Can Dündar i redaktor naczelny wydania ankarckiego Erdem Gül zostali aresztowani

²⁵ *İbidem*.

²⁶ *Cumhuriyet newspaper wins journalism prize from Reporters Without Borders*, „Today’s Zaman” 5.03.2015 roku.

i skazani na dożywotnie więzienie z oskarżenia o terroryzm. Powodem było opublikowanie w maju 2015 roku materiału wideo ukazującego, jak tureckie służby wywiadu sprzedają (dostarczają, przerzucają) w ciężarówkach oznaczonych MİT (tureckie służby bezpieczeństwa Millî İstihbarat Teşkilatı) broń do Syrii. Premier Erdoğan publicznie zapowiedział wówczas, że dziennikarze, którzy zgłosili to jako ekskluzywną historię, zapłacą za to wysoką cenę²⁷. Dziennikarzy oskarżono o szpiegostwo, a redakcja, mimo zastraszania, nadal publikowała materiały dokumentujące, że nie tylko broń, ale też bojowników Turcja wysyła do Syrii.

26 lutego 2016 roku, po 92 dniach więzienia, Dündar i Gül, pod międzynarodowym naciskiem, zostali zwolnieni z więzienia²⁸. Trybunał Konstytucyjny oficjalnie też uznał, że ich zatrzymanie stanowiło naruszenie Konstytucji. Dündar i Gül otrzymali Nagrodę za Wolność i Przyszłość Mediów (Prize for the Freedom and Future of the Media) od Leipzig Media Foundation, partnera European Centre for Press and Media Freedom²⁹, a 22 września 2016 roku gazeta „Cumhuriyet” otrzymała też Right Livelihood Award, alternatywną nagrodę Nobla przyznaną za wkład w rozwiązywanie kluczowych problemów ludzkości za „nieustraszone dziennikarstwo śledcze, obronę wolności słowa i opinii, mimo zagrożenia życia, cenzury i działań prokuratury”. O dziennikarzach i gazecie „Cumhuriyet” z jednej strony, i o roli Turcji w wojnie w Syrii i samym Erdoğanie z drugiej, rozpisywał się cały dziennikarski świat. „Cumhuriyet” jest jedyną gazetą w Turcji, która otwarcie krytykuje rząd, i której Erdoğan do dziś nie ośmielił się zamknąć.

Wpływ treści publikowanych przez „Cumhuriyet” na opinię publiczną w Turcji nie jest jednak duży. Gazeta była i jest adresowana do elit, a jej nakład, nawet w okresie największej poczytności, nie przekraczał 40 tysięcy egzemplarzy. Nie jest i nie była też powszechnie dostępna w kolportażu. Wydawca twierdzi, że nakłady często są „wykupywane” w całości przez nieznanne osoby lub „gubione w kolportażu” i dlatego też gazeta w formie drukowanej nie trafia do rąk czytelnika, a strona internetowa gazety często wykazuje „błąd połączenia”³⁰.

Aresztowanie Dündara i Güla stanowiło jednak kulminację ukrytych i otwartych ataków na dziennikarzy „Cumhuriyet”. Redakcję obrzucano koktajlami Mołotowa, a w 2016 roku przeprowadzono też nieudany zamach na życie Dündara.

²⁷ „Haberı yapan bedelini ağır ödeyecek”, por. M. Hamsici, *MİT TIR'ları davası: Neler yaşandı?*, BBC Türkçe, 15.06.2017.

²⁸ *Arrested Turkish journalists released after 92 days in prison*, „Hurriyet Daily News”, 26.02.2016 roku, dostęp online: <https://www.leipziger-medienstiftung.de/en/medienpreis-en/prize-for-the-freedom-and-future-of-the-media/laureates/can-d%C3%BCndar-en/>.

²⁹ *Can Dündar, ve Erdem Gül tutuklandı, Cumhuriyet gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Can Dündar ile gazetenin Ankara Gül temsilcisi Erdem Gül, MİT TIR'ları haberi soruşturmasında tutuklandı*, „Sözcü Gazetesi” 27.11.2015, dostęp online: <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/can-dundara-tutuklama-talebi-995825/>.

³⁰ Por. *Cumhuriyet Gazetesi Yayın İlkeleri*, dostęp online: https://www.cumhuriyet.com.tr/yayin_ilkeleri.

Sytuacja gazety diametralnie zmieniła się po nieudanym zamachu stanu z 15 na 16 lipca 2016 roku. Wielu wówczas dziennikarzy, publicystów i redaktorów aresztowano lub zatrzymano na przesłuchania, z czego wielu też oskarżono wprost o terroryzm i sprzyjanie FETÖ, domniemanemu organizatorowi przewrotu. W grupie oskarżonych znaleźli się czołowi dziennikarze „Cumhuriyet”. Zarzucano im jednak nie tyle relacje prasowe z nieudanego zamachu stanu w 2016 roku, ile ich relacje wydarzeń w parku na Taksim w Istambule i w Gezi w Ankarze z 2013 roku.

Casus gazet „Zaman” i „Yarına Bakış” i czystki polityczne

Gazeta „Yarına Bakış” została założona przez dziennikarzy z rozwiązanej redakcji gazety „Zaman” należącej do grupy Feza Gazetecilik A. Ş., która to z kolei należała do Ruchu Gülena i od 2015 roku znajdowała się pod zarządem komisarycznym Skarbu Państwa, ostatecznie została zamknięta na mocy dekretu 671 wydanego po nieudanym zamachu stanu z 2016 roku.

Warto nadmienić, że dziennikarze „Zaman” trafiali do więzień z przyczyn politycznych jeszcze przed nieudanym zamachem stanu, zaś dziennikarzy „Yarına Bakış” aresztowano za terroryzm tuż po nim. W nowych strumieniach i kanałach komunikowania po nieudanym zamachu stanu najsilniejszy w mediach stał się głos AKP, cokolwiek by to wtedy jeszcze nie znaczyło. Dopiero po kilku dniach stało się jasne, że wszelkie słowa krytyki w mediach wobec rządu czy Erdoğan'a były jednoznaczne z wydaniem na siebie wyroku za terroryzm, i to właśnie dotknęło dziennikarzy „Yarına Bakış”.

Do Dekretu prawa numer 671 z 17 sierpnia 2016 roku i Dekretu prawa z 27 września 2016 roku³¹ o organizacji niektórych instytucji poprzez podjęcie działań w ramach stanu wyjątkowego dołączano coraz to nowe załączniki z pisanymi drobnym drukiem nazwiskami „terrorystów”. W załączniku numer 2 do dekretu za terrorystyczne uznano trzy agencje informacyjne: Cihan Haber Ajansi (CIHAN³²), Muhabir Haber Ajansi, (İHA) i Sem Haber Ajansi (SEM), 16 prywatnych stacji telewizyjnych³³ i 23 prywatne stacje radiowe³⁴ (art. 2b, załącznik numer 2), a załączniku numer 3 jako organizacje

³¹ Kanun Hükmünde, Kararname, Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler İle Bazı Kurum Ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Karar Sayısı: KHK/668, „Resmî Gazete”, 27.07.2016 Çarşamba, Sayı: 29783 (2. Mükerrer).

³² Agencja Cihan została założona w 1994 roku i, podobnie jak gazeta „Zaman”, należała do grupy Feza Gazetecilik A. Ş. w Turcji, która była własnością ruchu Gülena.

³³ „Bariş TV”, „Bugün TV”, „Can Erzincan TV”, „Dünya TV”, „Hira TV”, „Irmak TV”, „Kanal 124”, „Kanal Türk MC TV”, „Mehtap TV”, „Merkür TV”, „Samanyolu Haber”, „Samanyolu TV”, „SRT Televizyonu”, „Tunashopping TV”, „Yumurcak TV”.

³⁴ „Aksaray Mavi Radyo”, „Aktüel Radyo”, „Berfin Fm”, „Burç Fm”, „Cihan Radyo”, „Dünya Radyo”, „Esra Radyo”, „Haber Radyo”, „Ege Herkülüm”, „Jest Fm”, „Kanal Türk Radyo”, „Radyo 59”, „Radyo Aile Rehberi”, „Radyo Bamteli”, „Radyo Cihan”, „Radyo Fikih”, „Radyo Küre”, „Radyo Mehtap”, „Radyo Nur”, „Radyo Şimşek”, „Samanyolu Haber Radyosu”, „Umut Fm”, „Yağmur Fm”.

terrorystyczne wskazano: 45 redakcji gazet³⁵, 15 czasopism³⁶, 29 wydawnictw i kilkanaście firm dystrybucji prasy (art. 2c, załącznik nr 3).

Na mocy dekretu wprowadzono zakaz zatrudniania osób objętych dekretem i osób pracujących w instytucjach objętych dekretem w służbie publicznej, wojsku, administracji państwa, radach nadzorczych, komisjach, radach dyrektorów, zarządach likwidacyjnych. Listy nazwisk osób i nazw instytucji podawano do wiadomości publicznej na zasadzie kolejnych dekretów³⁷. W większości przypadków były to nazwiska wojskowych, polityków, lekarzy, prawników, dziennikarzy i literatów.

Lista firm, tytułów gazet i nazwisk osób oskarżonych o terroryzm wydłużała się w dzienniku rządowym Republiki Turcji. Rząd tłumaczył to nadzwyczajnymi okolicznościami i wprowadzeniem stanu nadzwyczajnego.

Podczas próby zamachu stanu z 15 lipca zginęło 251 osób, a 2194 zostało rannych. Stan wyjątkowy, ogłoszony 21 lipca 2016 roku, zniesiono 18 lipca 2018 roku. Jego formy zmieniano siedem razy. W ciągu dwóch lat jego obowiązywania wydano łącznie 37 dekretów³⁸ i na ich podstawie, zgodnie z rocznym sprawozdaniem Komisji OHAL (ds. monitorowania sytuacji nadzwyczajnych) *İşlemleri İnceleme Komisyonu Faaliyet Raporu*³⁹, aresztowano ponad 131 000 osób, z czego między innymi 125 678 urzędników publicznych, 2049 oficerów wojska, 270 studentów, 81 427 pracowników naukowych i administracyjnych uniwersytetów, 2761 instytucji i organizacji użytku publicznego, 3213 pracowników. Zamknięto 204 redakcje, z czego w 25 przypadkach decyzję o zamknięciu anulowano. Wśród 179 zamkniętych mediów 53 – gazety, 37 – stacje

³⁵ „Adana Haber Gazetesi” (Adana), „Adana Medya Gazetesi” (Adana), „Akdeniz Türk” (Adana), „Şuhut'un Sesi Gazetesi” (Afyonkarahisar), „Kurtuluş Gazetesi” (Afyonkarahisar), „Lider Gazetesi” (Afyonkarahisar), „İscehisar Durum Gazetesi” (Afyonkarahisar), „Türkeli Gazetesi” (Afyonkarahisar), „Antalya Gazetesi” (Antalya), „Yerel Bakış Gazetesi” (Aydın), „Nazar” (Aydın), „Batman Gazetesi” (Batman), „Batman Postasi Gazetesi” (Batman), „Batman Doğuş Gazetesi” (Batman), „Bingöl Olay Gazetesi” (Bingöl), „İrade Gazetesi” (Hatay), „İskenderun Olay Gazetesi” (Hatay), „Ekonomi” (İstanbul), „Ege'de Son Söz Gazetesi” (İzmir), „Demokrat Gebze” (Kocaeli), „Kocaeli Manşet” (Kocaeli), „Bizim Kocaeli” (Kocaeli), „Haber Kütahya Gazetesi” (Kütahya), „Gediz Gazetesi” (Kütahya), „Zafer Gazetesi” (Kütahya), „Hisar Gazetesi” (Kütahya), „Turgutlu Havadis Gazetesi” (Manisa), „Milas Feza Gazetesi” (Muğla), „Türkiye'de Yeni Yıldız Gazetesi” (Niğde), „Hakikat Gazetesi” (Sivas), „Urfa Haber Ajansı Gazetesi” (Şanlıurfa), „Ajans 11 Gazetesi” (Şanlıurfa), „Yeni Emek” (Tekirdağ), „Banaz Postasi Gazetesi” (Uşak), „Son Nokta Gazetesi” (Uşak), „Merkür Haber Gazetesi” (Van), „Millet Gazetesi”, „Bugün Gazetesi”, „Meydan Gazetesi”, „Özgür Düşünce Gazetesi”, „Taraf”, „Yarina Bakış”, „Yeni Hayat”, „Zaman Gazetesi”, „Today's Zaman”.

³⁶ „Akademik Araştırmalar Dergisi” (Journal of Academic Research), „Aksiyon” (parkiet), „Asya Pasifik (Pasiad) Dergisi” (Magazyn Azja-Pacyfik), „Bisiklet Çocuk Dergisi (magazyn rowerowy dla dzieci)”, „Diyalog Avrasya Dergisi”, (magazyn dialog Eurazjatycki), „Ekolife Dergisi” (magazyn ecolife), „Ekoloji Dergisi” (magazyn ekologiczny), „Fountain Dergisi” (Magazyn religijny, znany też jako Sızıntı), „Gonca Dergisi” (magazyn obrazkowy dla dzieci), „Gül Yaprığı Dergisi” (Magazyn płatek róży – religijny o koranie), „Nokta Sızıntı” (magazyn poświęcony koranowi), „Yağmur Dergisi” (magazyn wydawnictwa Zirve), „Yeni Ümit” (Nowa nadzieja – magazyn religijny), „Zirve Dergisi” (magazyn wydawnictwa Zirve (religijny)).

³⁷ Por. *Kamuda ihraç edilenlerin tam listesi*, „Resmi Gazetede'ki”, *op. cit.*

³⁸ G. Sade, *Verilerle 15 Temmuz sonrası ve OHAL süreci*, euronews 15.07.2019.

³⁹ *Raport: Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kararları Hakkında Duyuru*, 27.03.2020.

radiowe, 34 – stacje telewizyjne, 29 – wydawnictwa, 20 – czasopisma i 6 – agencje informacyjne. Wyroki skazujące wydano wobec 250 tysięcy osób, ponadto odebrano 234 419 paszportów. W sumie aresztowano i przesłuchano 511 tysięcy osób. Osadzono 30 821 osób w więzieniach⁴⁰, a w wielu pozostałych przypadkach, ze względu na przepełnienie więzień, wydawano wyroki w zawieszeniu lub wyroki aresztu domowego pod nadzorem policji.

Według oficjalnych danych Ministerstwa Sprawiedliwości Republiki Turcji z 19 lipca 2019 roku w tureckich więzieniach znajdowało się ponad 31 000 osób oskarżonych o związki FETÖ. Wysłano listy gończe za 198 198 osobami, w tym za Gülenem, uznanym za największego terrorystę, a wobec 568 osób zażądano ekstradycji z 94 krajów⁴¹.

Według Amnesty International dane o osobach represjonowanych, podawane przez rząd Republiki Turcji są znacznie zaniżone.

W 2018 roku z tureckiego rynku wycofał się jeden z największych koncernów wydawniczych w Europie, który wydaje ponad 150 gazet i magazynów w ponad 30 krajach – Axel Springer⁴².

Rynek prasy przed i po zamachu stanu

Według stanu nakładów z miesiąca maja 2016 roku, czyli na dwa miesiące przed nieudanym przewrotem, w Turcji wychodziły 44 tytuły prasy codziennej, z wyłączeniem dzienników sportowych („Pas Fotomaç” i „Fanatik”), a nakłady dla najpoczytniejszych gazet o tematyce ogólnej kształtowały się następująco:

Tabela 1. Rynek wiodących gazet w Turcji przed zamachem stanu w 2016 roku

	Tytuł	Linia polityczna	Nakład	Właściciel	
1	„Hürriyet” ⁴³	AKP, Mainstream, Centrum	341 805	Demirören Group	Rodzina Demirören
2	„Sabah” ⁴⁴	AKP, Centroprawica	313 142	Turkuvaz Media Group	Hasan Kalyonc
3	„Posta”	Mainstream, Tabloid	306 752	Demirören Group	Rodzina Demirören
4	„Sözcü” ⁴⁵	Kemalizm, Sekularyzm Liberalny nacjonalizm	288 649	Estetik Publishing	
5	„Habertürk”	AKP, Centroprawica	220 563	Ciner Media Group	Turgay Ciner ⁴⁶

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ O. Armutçu, *Adalet Bakanlığı'ndan FETÖ bilançosu*, *op. cit.*

⁴² Axel Springer wycofał się z Turcji, *Press*, 9.05.2018.

⁴³ Hürriyet Demirören Group.

⁴⁴ Sabah w 2013 roku przejęła Kalyon Grup – własność Hasana Kalyoncu, osobistego przyjaciela R.T. Erdoğan. Firma wygrała przetarg na budowę największego lotniska w Turcji. Kalyon BBC opisało jako firmę, która ma bliskie powiązania z AKP (*Turkey clashes: Why are Gezi Park and Taksim Square so important*, 2013, BBC, 05.06.2013).

⁴⁵ „Sözcü” – pismo założone w 2007 roku.

⁴⁶ Turgay Ciner (ur. 1956) – turecki miliarder posiadający zdwersyfikowany portfel spółek, w tym elektronicznie, kopalnie miedzi i sody kalcyonowanej, hotele, a także różne grupy medialne.

	Tytuł	Linia polityczna	Nakład	Właściciel	
6	„Türkiye”	AKP, Centroprawica, Nacjonalizm	149 566	İhlas Media Holding ⁴⁷	Ahmet Mücahid Ören
7	„Milliyet”	AKP	143 803	Demirören Group	Rodzina Demirören
8	„Yeni Şafak”	AKP, Skrajna prawica, skrajny islam	107 514	Albayrak Group	
9	„Takvim”	AKP, skrajna prawica, populizm	106 185	Turkuvaz Media Group	Ahmet Çalık
10	„Akşam”	Centrum	104 506	Turkish Media/ Sancak	Ahmet Çalık
11	„Güneş” ⁴⁸	AKP, Centrum	104 150	Turkish Media	Ahmet Çalık
12	„Star” ⁴⁹	AKP, konserwatyzm	103 473	Star Media Group ⁵⁰	Ethem Sancak
13	„Vatan”	AKP, skrajna prawica, populizm	102 743	Demirören Group	Rodzina Demirören
14	„Yeniçağ”	AKP, Nacjonalizm, Kemalizm	51 757	Yeniçağ Gazetecilik ve Matbaacılık	
15	„Yeni Mesaj”	AKP, Wyznaniowy, konserwatywny islam	51 708		
16	„Cumhuriyet”	Socjal-demokracja	51 695	Cumhuriyet Foundation	
17	„Yarın Bakış”	demokratyczna	51 219		
18	„Aydınlık”	Socjalizm, kemalizm	50 773	Mehmet Sabuncu	Mehmet Sabuncu
19	„İstiklal” ⁵¹	AKP	50 362		Nadide Neşe Yurdakul
20	„Milat”	AKP, Wyznaniowy, konserwatywny islam	50 362		Ali Sharma

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych TÜİK i *Türkiye’de gazetelerin listesi*, https://pl.qwe.wiki/wiki/List_of_newspapers_in_Turkey.

Z danych zawartych w tabeli 1 wynika, że przed 2016 rokiem media były platformą w zasadzie wszystkich odłamów i ruchów społecznych, religijnych i politycznych.

Do istotnych zmian na rynku medialnym Turcji po 2016 roku – czyli w 2018 roku należy sprzedaż gazety „Hürriyet” dla bliskiego Erdoğanowi Demirören Holding⁵² lansującego islam w każdej wersji (od umiarkowanego po fundamentalistyczny).

Jest właścicielem klubu piłkarskiego Sambaş Spor Kulübü, który gra na Stadionie Erdoğan (dawniej Stadium Kasımpaşa).

⁴⁷ İhlas Media Holding – to duża spółka giełdowa działająca w budownictwie (İhlas Construction Group), przemyśle elektrycznym i elektronicznym (İhlas Home Appliance inc.), w handlu (İhlas Marketing), energetyce i górnictwie (İhlas Mining), zdrowiu i edukacji (Türkiye Hospital i İhlas College). Posiadają w pakiecie też agencję informacyjną İhlas Haber Ajansı (İHA), która ma 12 oddziałów na świecie.

⁴⁸ „Güneş” był własnością Çukurova Media Group (która nabyła go od Güneri Cıvaoglu). W latach 1996–2013 przejęty przez TMSF za długi wobec Skarbu Państwa. W październiku 2013 roku kupiony przez Ethema Sancaka, biznesmena z kręgu R.T. Erdoğan.

⁴⁹ „Star” należała do Medya Grubu, posiadającej też stację telewizyjną Kanal 24. W 2004 roku przejęty przez rząd turecki wraz z innymi aktywami grupy Uzan. Dziś należy do Ethema Sancaka, biznesmena z kręgu R.T. Erdoğan.

⁵⁰ Należał do Star Media Group, która była częścią grupy Uzan. Ethem Sancak został jedynym jej właścicielem w 2008 roku, wcześniej stał się współwłaścicielem firmy Safa i Hasan Doğan.

⁵¹ Lokalny tabloid, od 2016 roku o zasięgu krajowym.

⁵² Demirören Holding A.Ş. – spółka Erdogana Demirörena – piłkarza i przemysłowca z kręgu R.T. Erdoğan.

Od dojścia do władzy Erdoğan grupę ta stała się bardzo aktywna na rynku mediów. Od 2011 roku wydawała „Milliyet” i „Vatan”, a od 2018 roku też „Fanatik”, „Hürriyet”, „Hürriyet Daily News” i „Posta”, co uczyniło ją jednym z największych graczy na rynku mediów w Turcji i najbardziej wpływowym środowiskiem medialnym w lansowanej przez rząd reislamizacji kraju.

Demirören Holding w 2018 roku przejął platformę cyfrową D-Smart oddaną do użytku w 2007 roku przez Doğan Yayın Holding i nadającą przez satelity Türksat 3A i Türksat 4A, z ponad 270 kanałami krajowymi i zagranicznymi i w ten sposób stał się też głównym nadawcą radiowo-telewizyjnym w Turcji.

Po śmierci Erdoğan Demirorena (1938–2018), prezesa Demirören Holding, który zmarł 8 czerwca 2018 roku, w wieku 79 lat, majątek rodziny Demirören szacowano na około 1–1,5 miliarda dolarów. Firma działa głównie w sektorze wydobywczym, energetycznym i budownictwa, skupia też w swoich rękach ponad 23% rynku medialnego.

Tabela 2. Grupy medialne i ich udział w rynku mediów w Turcji w 2020 roku

Największa grupa w sektorze	Suma udziałów w rynku mediów drukowanych	Gazety grupy i ich udział w rynku
Demirören	23%	„Hürriyet”: 10% „Posta”: 7,5% „Milliyet”: 4,6%
Turkuvaz	15%	„Sabah”: 10,6% „Takvim”: 3,9%
Türk Medya	12%	„Güneş”: 3,7% „Akşam”: 3,7% „Star”: 3,7%
Estetik	10%	„Sözcü”: 9,6%

Źródło: Indicators of Risks to Media Pluralism, dostęp online: <https://turkey.mom-rsf.org/en/findings/indicators/#19fed61067e34232006ff7dcd0ed479d0>.

Z danych zawartych w tabeli 2 wynika, że w dzisiejszej Turcji cztery grupy medialne skupiają w swych rękach 60% rynku prasy.

Özge Ercebe pisze w 2016 roku, że autorytaryzm, który stał się widoczny w tureckim systemie medialnym w ciągu pierwszej dekady XXI wieku, należy uznać za element systemowy w ramach ogólnej struktury systemu politycznego, gospodarczego i społecznego Nowej Turcji (Yeni Türkiye).

Nakłady gazet i czasopism w Turcji

Ostatnie oficjalne dane o rynku prasy w Turcji Krajowy Instytut Statystyczny TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) podaje za 2017 rok⁵³.

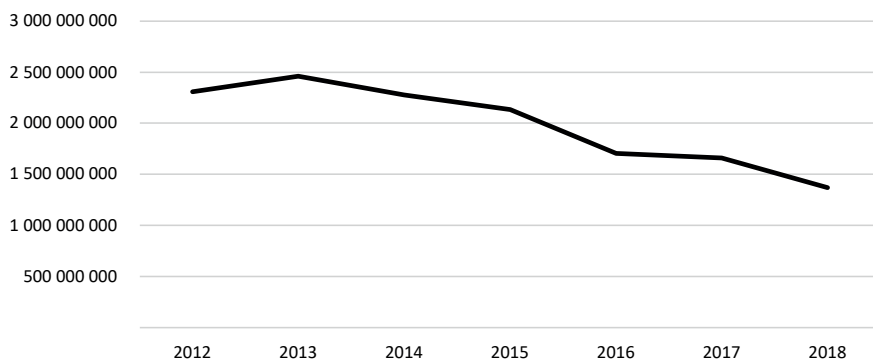
Basın İlan Kurumu (BIK, rządowa agencja reklamowa dla prasy), powołując się na niepublikowane dane TÜİK, informuje, że w 2019 roku liczba tytułów wydawanych

⁵³ TÜİK 2018, *op. cit.*

Rynek prasy drukowanej w Turcji w latach 2012–2020

gazet i czasopism w Turcji spadła o 2,6%, w porównaniu do roku 2018, a nakłady gazet i czasopism spadły w tymże okresie o 17,6%⁵⁴.

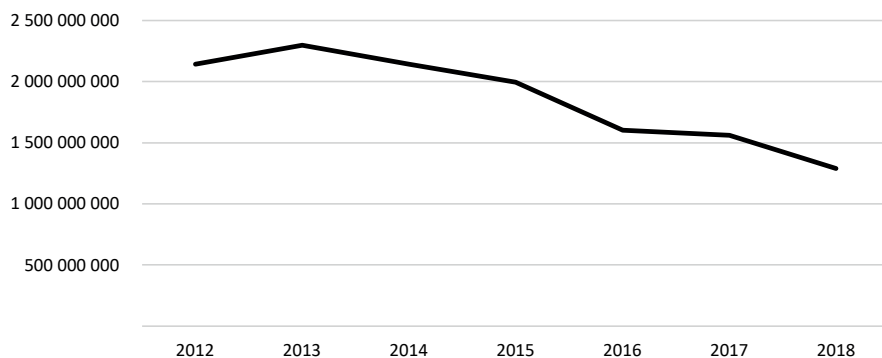
Według danych BIK w 2019 roku 91,3% gazet wydawano lokalnie, 6,9% to były gazety o zasięgu krajowym i 1,8% o zasięgu regionalnym. Z kolei 64,3% czasopism miało zasięg krajowy, 31,4% lokalny i 4,3% regionalny⁵⁵.



Rycina 1. Nakład ogółem gazet i czasopism w Turcji w latach 2012–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych TÜİK.

Z danych BIK wynika, że rynek prasy drukowanej w Turcji się kurczy. Zaledwie 6,9% gazet ma zasięg krajowy, 60% rynku mediów skupionych jest w 4–5 nierównych sobie grupach medialnych, ale równie zależnych i powiązanych finansowo z władzą polityczną i AKP. Można uznać, że wydawcy celowo zaniżają nakłady. Ich spadek przedstawiono na rycinie 2.



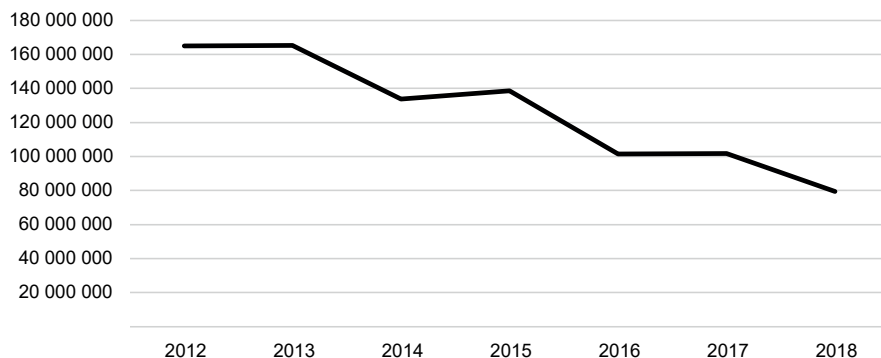
Rycina 2. Nakład ogółem gazet w Turcji w latach 2012–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych TÜİK.

⁵⁴ Yazılı medya istatistikleri açıklandı.

⁵⁵ *Ibidem.*

Z podobną sytuacją mamy do czynienia w odniesieniu do czasopism. Największe spadki notują te o zasięgu krajowym (81,6% ogółu nakładu) i pisma lokalne (17,6%), a zaledwie 0,7% czasopism wydawanych jest w zasięgu regionalnym⁵⁶. Czasopisma należą do tych samych grup medialnych, o których wspomniano wcześniej.



Rycina 3. Nakład ogółem czasopism w Turcji w latach 2012–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych TÜİK

Z danych zawartych na rycinach wynika, że wysoka tendencja spadkowa zarówno w liczbie wydawanych tytułów, jak i ich nakładów utrzymuje się od 2013 roku, a największy spadek notuje się od 2016 roku, czyli od nieudanego zamachu stanu, co może oznaczać działania celowe o podłożu politycznym.

Według danych BIK 87,1% rocznego nakładu gazet stanowią dzienniki, 8,3% gazety ukazujące się 2–5 razy w tygodniu, a 2,3% – tygodniki (ukazujące się raz w tygodniu), z kolei w czasopiśmie występuje tendencja odwrotna – 3% rocznego nakładu stanowią tygodniki, 56% miesięczniki, 10,2% dwumiesięczniki, a 11,4% – kwartalniki⁵⁷.

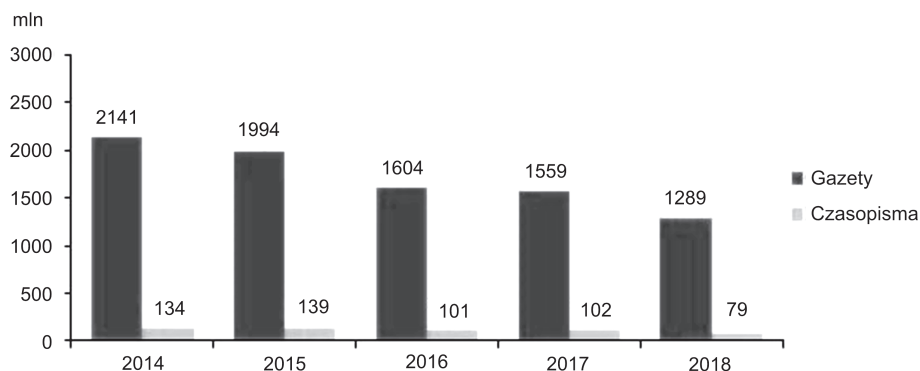
Zgodnie z danymi BIK 87,8% tureckich gazet publikuje treści społeczne i polityczne, a 2,2% podaje informacje dotyczące samorządności lokalnej. Pozostałe pisma nie podejmują tematyki społecznej⁵⁸.

⁵⁶ *Ibidem.*

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ *Ibidem.*

Rynek prasy drukowanej w Turcji w latach 2012–2020



Rycina 4. Nakład ogółem gazet i czasopism w Turcji w latach 2014–2018, w milionach egzemplarzy
Źródło: BIK.

Z danych zamieszczonych na rycinie 4 wynika, że nakład ogółem gazet i czasopism w 2018 roku w porównaniu do 2017 roku spadł o 17,6%, ale w porównaniu do 2014 roku – 66,3%.

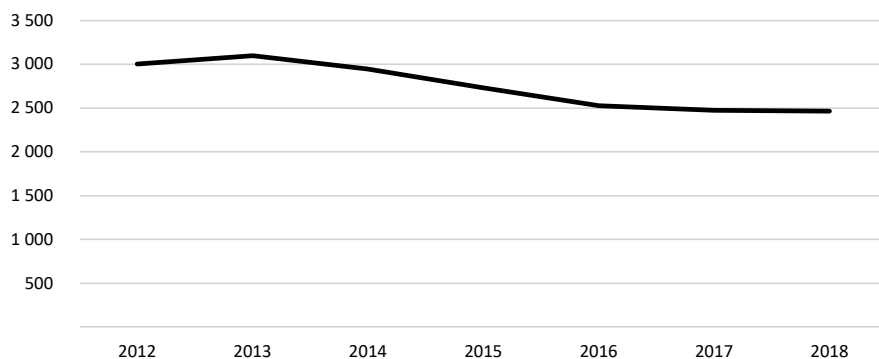
Dane liczbowe tytułów i nakładów ukazano w tabeli 3. Warto zwrócić uwagę, że nie współgrają one ze spadkiem liczby tytułów gazet i czasopism.

Tabela 3. Liczba tytułów i nakłady gazet i czasopism w Turcji w latach 2012–2018

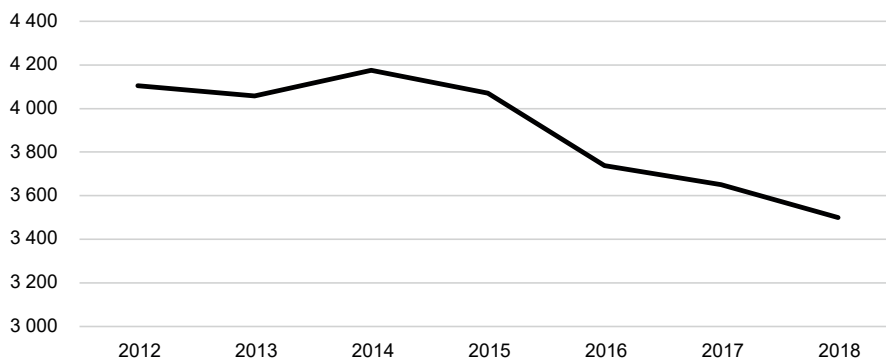
Rok	Liczba tytułów			Nakład		
	Ogółem	Gazety	Czasopisma	Ogółem	Gazety	Czasopisma
2012	7 109	3 004	4 105	2 308 507 847	2 143 479 869	165 027 978
2013	7 158	3 100	4 058	2 461 783 909	2 296 382 004	165 401 905
2014	7 120	2 944	4 176	2 274 530 479	2 140 621 401	133 909 078
2015	6 802	2 731	4 071	2 132 242 338	1 993 576 561	138 665 777
2016	6 265	2 527	3 738	1 705 225 264	1 603 803 420	101 421 844
2017	6 124	2 474	3 650	1 661 102 580	1 559 452 053	101 650 527
2018	5 962	2 463	3 499	1 368 287 463	1 288 836 067	79 451 396

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych TÜİK.

O ile od 2012 roku do 2016 roku można zanotować spadek nakładu skorelowany ze spadkiem liczby tytułów gazet, o tyle od 2016 roku nakłady spadają, ale liczba tytułów utrzymuje się na podobnym poziomie. Zgoła inaczej wygląda sytuacja z czasopismami, gdzie liczba tytułów spada w podobnym tempie jak ich nakład.



Rycina 5. Nakład gazet w Turcji w latach 2012–2018
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych TÜİK.



Rycina 6. Nakład czasopism w Turcji w latach 2012–2018
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych TÜİK.

Na podstawie przytoczonych danych można stwierdzić, że nakład gazet nie podlega zasadom rynkowym popytu i podaży, czego nie można stwierdzić wprost o czasopiśmie. Wniosek z badań może być taki, że wydawcy systemowo zmieniają (zmniejszają) nakłady bez względu na popyt, czy nawet wbrew zapotrzebowaniu wyrażanemu przez rynek. Taki system jest wytłumaczalny, główna działalność gospodarcza grup medialnych opiera się tu bowiem nie na zarobkowaniu na sprzedaży mediów czy reklam, ale na zyskach z przemysłu, handlu, budownictwa czy dystrybucji paliw i gazu, a grupy są powiązane kontraktowo ze Skarbem Państwa poprzez zamówienia publiczne o niejasnych i nieprzejrzystych procedurach. Obecny system anokratyczny (autorytarny) Turcji nie jest zainteresowany rozwojem mediów i czytelnictwa gazet, i koncentracja własności w grupach zależnych biznesowo od Skarbu Państwa może pełnić funkcje kontrolne nad mediami i zamieszczanymi w nich treściami.

Spadek zatrudnienia w mediach

Wraz ze spadkiem nakładu i zmniejszaniem się liczby tytułów prasowych na rynku spada liczba dziennikarzy. Według danych TÜİK w 2018 roku w Turcji liczba aktywnych zawodowo dziennikarzy zmniejszyła się w ciągu roku o 652 osoby (z 47 149 w 2017 roku do 46 497 w 2018 roku), czyli o 1,38%, z czego 72% osób w tej grupie to osoby z wykształceniem wyższym sprofilowanym⁵⁹. Warto dodać, że w dobie koronawirusa przeprowadzono w Turcji kolejną fazę oczyszczania mediów z niewygodnych dziennikarzy pod pretekstem „zagrożenia dla zdrowia publicznego”. Za krytykę władzy w dobie koronawirusa 26 dziennikarzy skazano prawomocnymi wyrokami na pozbawienie wolności, tylko w 2020 roku – 10 dziennikarzy⁶⁰. W więzieniu przebywało w tym czasie już ponad 80 pracowników mediów. Według International Press Institute w 73% przypadków sądowych praca dziennikarzy, czyli doniesienia prasowe i inne artykuły zostały wykorzystywane jako dowód w sprawie przeciwko nim.

Dziennikarstwo stało się w Turcji zawodem niebezpiecznym. W odniesieniu do 2015 roku, czyli okresu sprzed zamachu stanu, liczba aktywnych zawodowo dziennikarzy w Turcji spadła o 11 665 osób (z 58 162 w 2015 roku do 46 497 w 2018 roku), czyli o 20,05%. Na podstawie danych statystycznych można zatem stwierdzić, że co piąty dziennikarz w Turcji stracił pracę, został pozbawiony wolności lub wycofał się z zawodu⁶¹. Biorąc pod uwagę, że Turcję zamieszkuje 82 miliony ludzi, można stwierdzić, że na tysiąc mieszkańców przypada statystycznie 0,57 dziennikarza, 59,9 egzemplarzy gazety lub czasopisma rocznie, czyli 0,16 egzemplarza dziennie.

Monitoring własności mediów w Turcji

Media w Turcji są dobrze monitorowane przez organizacje pozarządowe, zarówno pod względem niesionych treści, jak i struktury własności, a analizy są na bieżąco publikowane w dorocznych raportach „Indicators of Risks to Media Pluralism” dostępnych w Internecie pod adresem turkey.mom-rsf.org. Z umieszczonych w 2020 roku

⁵⁹ TÜİK.

⁶⁰ „Amnesty International” wyjaśnia, że krytyka zarządzania przez władze sytuacją kryzysową w związku z pandemią SARS-COV-19 doprowadziła do postawienia zarzutów i wymierzania kar pozbawienia wolności od dwóch do czterech lat. W marcu 2020 roku aresztowano 12 dziennikarzy „za podżeganie do nieposłuszeństwa wobec prawa” i do „siania nienawiści”, podczas gdy wielu lekarzy zostało oskarżonych o rozpowszechnianie fałszywych informacji i „szerzenie paniki wśród ludności”. Warto dodać, że prezydent Erdoğan, podobnie jak prezydent Białorusi Aleksandr Łukaszenka czy Rosji Władimir Putin utrzymywali, że wirusa nie ma, albo jeśli jest, to nie stanowi on zagrożenia społecznego. Gdy podejście władz tureckich do wirusa zmieniło się i w kwietniu 2020 roku, w celu zmniejszenia ryzyka zakażenia Covid-19 więźniów, z tureckich aresztów zwolniono 90 tysięcy osób, ale z tego „pakietu covidowego” wykluczono dziennikarzy, aktywistów społecznych i inne osoby oskarżone o „terrorizm” i przestępstwa polityczne (por. S. Verza, F. Mat, *Media in Turkey: a testing ground of censorship and control*, „Osservatorio balcanie caucaso transeuropa”, 31.07.2020, dostęp online: <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Turkey/Media-in-Turkey-a-testing-ground-of-censorship-and-control-203928>).

⁶¹ TÜİK.

danych wynika, że na 10 kategorii monitoringu pięć jest zaznaczonych na czerwono, a w przypadku jednej – koncentracji rynku, wskazuje się brak wiarygodnych danych. Rządowa agencja nadzoru Radiofonii i Telewizji w Turcji RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu), podaje, że 45% rozgłośni telewizyjnych, 73% portali informacyjnych, 52% wydawców prasy drukowanej, 42% rozgłośni radiowych zależy od władzy politycznej bądź są jej własnością⁶².

Transparentność własności mediów w Turcji jest również monitorowana przez rząd. Informacja o własności mediów jest dostępna online pod adresem *ticaretsicil.gov.tr*. Znajduje się tam doskonale działająca wyszukiwarka, jednakże wyszukiwanie własności jest niezwykle utrudnione i „zapętlone”.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że od lat rynek mediów w Turcji jest mocno skoncentrowany, a wiodącą pozycję od marca 2018 roku ma grupa Demirören Media, która, po przejęciu Grupy Doğan, wraz z dwiema innymi powiązаныmi ze sobą grupami obejmowała 59% rynku medialnego w Turcji. Właścicielem Grupy był Erdogan Demirören blisko związany z rządem Erdoğan, który zmarł latem 2018 roku⁶³.

W 2020 roku 60% rynku mediów znalazło się w rękach 4 grup medialnych wzajemnie ze sobą powiązanych oraz Demirören Group, i były to: Turkuvaz Media (29%), Ciner Media (22%), Hayat Görsel (17%) i Estetik (15%)⁶⁴.

W porównaniu do 2018 roku w 2020 roku swój stan posiadania zwiększyła grupa Turkuvaz Media z 9 do 15% rynku.

Odpowiadając na pytania badawcze, kiedy i w jakich okolicznościach w Turcji wystąpiła tak duża koncentracja mediów w grupach biznesowych niezwiązanych z mediami, ale ściśle powiązanych biznesowo z władzą polityczną, można stwierdzić, że jest to proces ciągły, trwający co najmniej od ponad 10 lat, ale jego intensyfikacja nastąpiła po nieudanym przewrocie w 2016 roku.

Odpowiadając na pytanie, w jaki sposób struktura i koncentracja własności mediów w przedsiębiorstwach niezwiązanych dotąd z mediami przekładają się wolność mediów i wolność słowa w Turcji, należy stwierdzić jednoznacznie, że zmiany własnościowe „kłopotliwych” dla władzy politycznej mediów służą eliminacji tychże z tureckiego rynku.

Wolność prasy w Turcji

W rankingu wolności prasy przygotowanym przez Reporterów bez Granic (RsF) Turcja plasuje się w 2020 roku na 154. miejscu wśród 180 krajów⁶⁵, w 2018 roku była na miejscu 157.)⁶⁶. Amerykański Komitet Obrony Dziennikarzy (CPJ), niezależna organiza-

⁶² <https://www.rtuk.gov.tr/>, data pobrania 22.10.2020 roku.

⁶³ Turkey's last big independent media firm is snapped up by a regime ally, „The Economist”, 27.03.2018.

⁶⁴ Indicators of Risks to Media Pluralism, 2000.

⁶⁵ 2020 World Press Freedom Index.

⁶⁶ PAP, 10.05.2018.

cja, która zajmuje się między innymi promowaniem wolności prasy i monitorowaniem stanu mediów na świecie, uznała prezydenta Erdoğan za osobę ograniczającą wolność mediów. Z relacji prasowych wynika, że w 1999 roku w Turcji anulowano setki akredytacji prasowych. Zdaniem Reporterów bez Granic najwięcej dziennikarzy trafiło do aresztów i więzień właśnie w Turcji i są to nie tylko Turcy.

Podsumowanie

W Turcji notuje się wysoki spadek nakładów gazet i największą liczbę zamykanych gazet i czasopism w skali całego świata. Wraz ze spadkiem czytelnictwa spada kontakt Turka ze słowem pisanym.

Na rynku medialnym notuje się silną, 60% koncentrację mediów w rękach czterech, powiązanych ze sobą personalnie i kapitałowo grup medialnych, zależnych finansowo od kontraktów ze Skarbem Państwa. Ani jedna z tych grup nie wykazuje wydawnictwa gazet jako swojej podstawowej działalności gospodarczej. Działają one głównie w branży budowlanej, telekomunikacyjnej i w handlu. Można stwierdzić, na podstawie analizy statystycznej, że rynek prasy drukowanej w Turcji zanika. Nie można wskazać, że powodem są bezpośrednio działania „antyterrorystyczne” państwa po nieudanym zamachu stanu z 2016 roku, gdyż tendencje koncentracji i upolityczniania mediów widoczne są od 2002 roku, jednakże największy przyrost zamykanych czy też rugowanych z rynku mediów nastąpił niewątpliwie w okresie po 2016 roku.

Bibliografia

Akty prawne

Kanun Hükmünde, Kararname, Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler İle Bazı Kurum Ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Karar Sayısı: KHK/668, „Resmî Gazete”, 27.07.2016 Çarşamba, Sayı: 29783 (2. Mükerrer), dostęp online: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6755.pdf>.

İşte kapatılan FETÖ kurumları – Tam liste, Karar, 2016, dostęp online: <http://www.karar.com/gundem/iste-kapatilan-feto-kurumlari-tam-liste>.

YÖK'ten kapatılan FETÖ üniversiteleri için yeni açıklama, Haber Türk, 3.08.2016. dostęp online: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1276270-yokten-kapatilan-feto-universiteleri-icin-yeni-aciklama>.

Prace naukowe

Akkor Gül A., *Monopolization of media ownership as a challenge to the Turkish Television Broadcasting System and the European Union*, „Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt” 2011/2, no. 10, s. 27–46.

Bulut S., Karlidag S., *A Discussion on Media Systems in Turkey* [w:] R. Dorczak, R. Lenart-Gansiniec, Ch. Ruggiero, M.A. Icbay, *Research and Development on Social Sciences*,

Andrzej Nowosad, Umit Turanlı, Margreta Grigoriva

Monographs and Studies of the Jagiellonian University – Institute of Public Affairs, Kraków 2018.

Ercube Ö., *Türkiye'nin Medya Sistemi ve Otoriterleşme. Eğiliminin Yapısal Temelleri*, „Atılım Sosyal Bilimler Dergisi” 2016, t. 6, s. 50–85.

Laciner M.S. *Türkiye’de Medya ve Politik Klientelizm*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler, Enstitüsü gazetecilik Anavilim Dalı. Yayımlanmamış doktora tezi, 2015.

Orhan E., *Tureckie media za rządów Recepa Tayyipa Erdoğan (2003–2014)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017.

Raporty

2020 World Press Freedom Index, <https://rsf.org/en/ranking>.

Barış R., Turkey #Print Media, EJC Media Landscapes, circa 2010.

CPJ (Committee to Protect Journalists), dostęp online: <https://cpj.org/>.

Indicators of Risks to Media Pluralism, dostęp online: <https://turkey.mom-rsf.org/en/findings/indicators/#!9fed61067e34232006ff7dcd0ed479d0>.

OECD, *Turkey – Country Note – Skills Matter: Further Results from the Survey of Adult Skills*, 2014, dostęp online: <https://www.oecd.org/skills/piaac/publications/countryspecificmaterial/>.

Olağanüstü Hal İşlemleri Inceleme Komisyonu Kararları Hakkında Duyuru (27.03.2020), dostęp online: <https://ohalkomisyonu.tccb.gov.tr/>.

TÜİK 2018 *Medya raporunu açıkladı: Gazetelerin tirajları düştü*, Birgün, 26.07.2019 roku, <https://www.birgun.net/haber/tuik-2018-medya-raporunu-acikladi-gazetelerin-tirajlari-dustu-263004>.

Türkiye’de gazetelerin listesi, 2010 i 20120 dostęp online: https://pl.qwe.wiki/wiki/List_of_newspapers_in_Turkey.

Türkiye okuma kültürü haritası, Kültür ve Turizm Bakanlığı, dostęp online: www.kygm.gov.tr/Eklenti/55,yonetici-ozetipdf.pdf.

2020 World Press Freedom Index, dostęp online: <https://rsf.org/en/ranking>.

Yazılı medya istatistikleri açıklandı, dostęp online: <https://www.bik.gov.tr/yazili-medya-istatistikleri-aciklandi-2>.

Artykuły prasowe

Arrested Turkish journalists released after 92 days in prison, “Hurriyet Daily News”, 26.02.2016, dostęp online: <https://www.leipziger-medienstiftung.de/en/medienpreis-en/prize-for-the-freedom-and-future-of-the-media/laureates/can-d%C3%BCndar-en/>.

Armutçu O. Adalet Bakanlığı’ndan FETÖ bilançosu: Tutuklu hükümlü sayısı 29 bin 487, Hürriyet, Haber Giriş: 7.07.2019.

Arrested Turkish journalists released after 92 days in prison, „Hurriyet Daily News”, 26.02.2016, dostęp online: <http://www.hurriyetdailynews.com/arrested-turkish-journalists-released-after-92-days-in-prison-95723>.

Axel Springer wycofał się z Turcji, Press, 9.05.2018, dostęp online: <https://www.press.pl/tresc/53231,axel-springer-wycofal-sie-z-turcji>.

Can Dündar, ve Erdem Gül tutuklandı, Cumhuriyet gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Can Dündar ile gazetenin Ankara temsilcisi Erdem Gül, MİT TIR'ları haberi soruşturmasında tutuklandı, „Sözcü Gazetesi” 27.11.2015, dostęp online: <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/can-dundara-tutuklama-talebi-995825/>.

Cumhuriyet newspaper wins journalism prize from Reporters Without Borders, „Today’s Zaman”, 5.03.2015, dostęp online: <https://web.archive.org/web/20160305195610/http://www>.

- todayzaman.com/anasayfa_cumhuriyet-newspaper-wins-journalism-prize-from-reporters-without-borders_404610.html.
- Doğan Holding completes key merger, „Hürriyet Daily News”, 2 09.2014.
- Hamsici M., *MİT TIR'ları davası: Neler yaşandı?*, BBC Türkçe, 15.06.2017, dostęp online: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40275619>.
- KHK ile kapatılan üniversite mezunlarının diplomalarında 'kapatılma' vurgusu, Dokuz Haber, 1.03.2017, dostęp online: <https://medium.com/@dokuz8HABER/khk-ile-kapat%C4%B1lan-%C3%BCniversite-mezunlar%C4%B1n%C4%B1n-diplomalar%C4%B1nda-kapat%C4%B1lma-vurgusu-41abf788b182>.
- Kamuda ihraç edilenlerin tam listesi, Resmi Gazetede'ki yeni kararnamenin göreve iadelerle ilgili olduğu öğrenildi, İşte kamuda ihraç edilenlerin tam listesi, 2016, „aHBR”, 30.10.2016, dostęp online: <https://www.ahaber.com.tr/galeri/turkiye/kamuda-ihrac-edilenlerin-tam-listesi/181>.
- Kokot M., *Turecki sqd zatrzymal pięciu dziennikarzy „Cumhuriyet” w areszcie*, „Gazeta.pl”, 28.07.2017, <http://wyborcza.pl/7,75399,22164139,turcja-wsadzila-dziennikarzy-cumhuriyet-do-aresztu.html>.
- Sade G., *Verilerle 15 Temmuz sonrası ve OHAL süreci*, euronews 15.07.2019, dostęp online: <https://tr.euronews.com/2019/07/12/verilerle-15-temmuz-sonras-ve-ohal-sureci>.
- Selek, F. (2018, July 9) Haberturk Neden Kapandı? <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/fatihselek/603113.aspx>.
- Turkey clashes: Why are Gezi Park and Taksim Square so important*, 2013, BBC, 5.06.2013, dostęp online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-22753752>.
- Turkey's Dogus in talks with banks on debt restructuring: sources, Reuters, 7.04.2018.
- Turkey's last big independent media firm is snapped up by a regime ally*, „The Economist”, 27.03.2018, dostęp online: <https://www.economist.com/europe/2018/03/27/turkeys-last-big-independent-media-firm-is-snapped-up-by-a-regime-ally>.
- Turkish Media Group Bought by Pro-Government Conglomerate, „The New York Times”, 21.03.2018.
- Verza S., Mat F., *Media in Turkey: a testing ground of censorship and control*, „Osservatorio balcanie caucaso transeuropa”, 31.07.2020, dostęp online: <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Turkey/Media-in-Turkey-a-testing-ground-of-censorship-and-control-203928>.
- Yildiz Z., *Türkiye'de medyayı kim kontrol ediyor?*, euronews 3.05.2019, dostęp online: <https://tr.euronews.com/2019/05/03/medya-sahipligi-turkiye-de-medyayi-kim-kontrol-ediyor>.

Bazy danych

BIK (Basın İlan Kurumu)

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)

RMP (Risks to Media Pluralism)

web.archive.org

Strongy www

ahaber.com.tr

albayrakmedya.com

bbc.com

bik.gov.tr

birgun.net

cinergroup.com.tr

Andrzej Nowosad, Umit Turanli, Margreta Grigoriva

economist.com

hurriyetdailynews.com

ihlasyajinholding.com.tr

kalyongrup.com

karar.com

kygm.gov.tr

leipziger-medienstiftung.de

medium.com

mevzuat.gov.tr

oecd.org

pl.qwe.wiki

press.pl

rsf.org

tr.euronews.com

turkey.mom-rsf.org

wyborcza.pl